

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

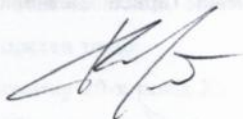
На правах рукопису

ТИМОФЄЄВ Петро Тимофійович

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР РОБІТНИЧОГО
СЕРЕДОВИЩА ДОНБАСУ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗАПИСІВ 20-Х РР. ХХ СТ.)

Спеціальність 10. 01. 07 - фольклористика

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Київ - 1996

АВ 35.995

Дисертація є рукописом. Вона виконана на кафедрі української літератури Донецького державного університету.

Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор МИШАНИЧ С.В.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор Шумада Н.С.
кандидат філологічних наук Шалак О.І.

Провідна установа - Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України

Захист дисертації відбудеться " 3 " чудуть 1996 р.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01. 01. 28 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Київському університеті імені Тараса Шевченка (252017, Київ-17, бульвар Шевченка, 14, конференц-зал).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано " 1 " лютого 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

кандидат філологічних наук, Л.Ф.Дунаєвська

доцент

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00753757 (Y)

ДВ - 33.933

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тема запропонованої роботи визначена не випадково, оскільки розгляд пісенної творчості робітників, як на регіональному, так і загальнотеоретичному рівні залишається суперечливим, малодослідженим і досі вельми проблематичним.

Незважаючи на умови панування моноідеології соціалістичної доби і величезну увагу, яку приділяла державна ідеологія пролетаріату, питання жанрово-тематичної своєрідності пісень робітників, питання поетики, вже не кажучи про жанровий склад і його класифікацію, до нинішнього часу не вирішені.

Постановка проблеми ускладнюється тим, що загальні процеси у народній ліриці кінця XIX - початку XX століття наукою соціалістичної доби штучно розподілялись на передові, прогресивні і консервативні в силу підпорядкування аберативній методології антагоністичного протиставлення нібито двох культур у кожній національній культурі "класового суспільства". Проте кожна національна культура внутрішньо єдина, не двокультурна - буржуазна і пролетарська, а багатокультурна завдяки традиціям, особливостям формування, багатозаровності суспільства і складних взаємодій і взаємовпливів, зокрема, усної і літературної творчості, традиції і новаторства тощо.

Період кінця XIX - початку 20-х років XX століття, незважаючи на те, що він, як виявилось, був чи не найважливішим у визначенні процесів, що відбувались в народній пісенності новітньої доби, майже не привертає уваги дослідників, принаймні в тій мірі, на яку заслуговував.

Ми не виділяємо "робітничий фольклор" як самостійну галузь фольклористики, оскільки вважаємо, що такі поняття як "робітничий фольклор", "робітничий пісенний фольклор" не виражають всієї строкатості творчих особливостей пісенних новотворень робітників. Склад

ДНБ ім. В. Стефанишина
Київ, Україна

робітничого середовища був не тільки різноманітним, але й постійно змінювався, був плинним. Поруч з кадровими робітниками тут були і місцеві селяни-заробітчани, які залишали промислове виробництво на час польових робіт, і сезонні робітники, і втікачі, і окремі артилі, що наймалися на певний час. Завдяки бурхливим подіям першої чверті ХХ сторіччя - війнам і революціям - склад робітників постійно оновлювався за рахунок селянства. Більш як вісімдесят відсотків всіх робітників у промисловості були вчорашніми селянами. І свідомість їх була загалом селянською, хоч і трансформованою під впливом нових історичних умов буття.

Ми вважаємо, що право на життя має інший термін - "фольклор робітників", "фольклор робітничого середовища". Це не проста перестановка слів, а інше поняття, до якого входить увесь спектр тих особливостей, що стосуються змін у формуванні репертуару, у поетиці і жанровому розмаїтті народної пісенності новітньої доби. І серед них ті пісні, що виникли безпосередньо в робітничому середовищі і відобразили, перш за все, умови життя і праці. Основним смислом цих умов була робота, навіть "технологічний" процес роботи, якому підпорядковувалося все життя.

Складність викликає відсутність усталеного категоріального апарату, термінології в визначенні особливостей пісень доби кінця ХІХ - 20-х років ХХ ст. Одні й ті ж твори різні дослідники відносять і до пісень літературного походження, і до пісень літературного типу, і до міських пісень: романсів, міщанських романсів, "жорстоких" романсів, люмпен-пролетарських пісень тощо.

Вихідні моменти нашої роботи обумовлені тим, що пісні літературного типу, як вже відмічалось, явище маловивчене. В першу чергу це стосується творів пісенної творчості робітників, у якій спостерігаємо поєднання елементів кількох культур: писемної і уснопое-

тичної народної (причому з постійним взаємовпливом і взаємопроникненням протягом, як мінімум, останніх двох століть).

Об'єктом дослідження у дисертації є варіанти шахтарських пісень, записані в 20-і роки О.В.Пясковським, М.П.Гайдаєм в зіставленні з варіантами пісень, записаних О.В.Юновим у 30-50-і роки ХХ ст. Аналіз здійснюється також на матеріалі, запозиченому із фольклорних збірників, архівних матеріалів (зокрема, із фондів ІМФЕ ім.М.Т.Рильського НАН України), польових записів автора дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі багатоваріантної системи поетичних новотворів робітничого середовища, у з'ясуванні формульної природи ліричних пісень робітників, особливостей композиційної побудови поетичних пісень робітників, висвітленні історичної генези засобів художнього творення пісень пізньої доби.

Наукова новизна роботи. Принципи дослідження. Застосовуючи історичний метод дослідження, розширюючи його в ряді випадків положеннями історико-функціонального і типологічного методів і напрямків, ми простежуємо на формульному рівні жанрово-тематичну своєрідність пісенних новотворів робітників Донбасу. Причому ми не замикаємось на регіональному матеріалі, а здійснюємо теоретичні узагальнення у зіставленні із записами пісень робітничого середовища інших, аналогічних Донецькому, регіонів, зокрема Уралу. Дослідження має за мету ввести в науковий обіг цінні, науково надійні записи 20-х років, здійснені О.В.Пясковським і М.П.Гайдаєм у Донбасі.

Практична цінність дослідження:

1. Введення в науковий обіг рукописних джерел з архівів О.В.Пясковського, М.П.Гайдая сприятиме активізації досліджень з поетики пісенного фольклору робітників.
2. Результати дослідження можуть бути і вже частково використані при написанні відповідних теоретичних розділів з народознавства,

історії української та російської фольклористики, при укладанні науково-популярних збірників народної творчості, виданні фольклорних антологій тощо.

3. Результати дослідження можуть бути використані викладачами в процесі вивчення загального курсу фольклору і спеціальних курсів в університетах та педінститутах.

Апробація роботи. На тему дисертації опубліковано дев'ять робіт загальним обсягом 6 д.а. Дисертант виступав з повідомленнями і доповідями на міжнародних (1990, 1991), республіканській (1989), регіональних (1992, 1995) наукових конференціях. Матеріали дисертації використані в університетському лекційному курсі "Усна народна поетична творчість". Окремі висновки і спостереження дисертації використані автором при укладанні методик, рекомендацій і програм фольклорної практики.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

Структура дисертації відповідає поставленим завданням, прагнєнню якнайглибше і якнайповніше розкрити тему. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатка.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається мета і завдання, наукова новизна і практичне використання результатів дослідження.

У першому розділі "Формування промислового регіону Донбасу" основна увага зосереджена на питанні формування робітництва - національного і регіонального. На основі історичних і архівних джерел наводяться відомості щодо процесу заселення Донбасу, розвитку промислового виробництва, особливостей формування

робітничого середовища. Бурхливий розвиток виробництва, кризові явища, кількісний склад робітників у різні роки кінця XIX - початку XX ст. проілюстровані таблицями і взяті з архівних даних про чисельний склад робітників провідних галузей промислового виробництва Донбасу: вугільної, металургійної, металообробної, хімічної, деревообробної.

Національний склад донецьких робітників безпосередньо залежав від районів, що формували урбанізоване середовище. Основними районами поповнення робітників Донбасу наприкінці XIX ст. були Лівобережна Україна і російські губернії чорноземельного центру. Занепад і руйнування села характеризувались посиленням відходу селян в гірничу і гірничозаводську промисловість. Основна частина пролетаріату Донбасу мала селянську генеалогію, вийшла з села.

Кадровий склад робітників створювався за складних обставин. Важкі умови праці й побуту, слабка механізація були стримуючим фактором у формуванні постійних робітничих кадрів. Прагнення підприємців отримати великі прибутки без особливих витрат на механізацію за рахунок використання дешевої праці некваліфікованих робітників стимулювало значний відсоток тимчасових сезонних робітників - до 60-70%. Однак вже на початку XX ст. у всіх галузях донецької промисловості відбувається утворення постійного кадрового складу робітників, концентрація його на найбільших промислових підприємствах. Наявність у складі робітників Донбасу численного кадрового прошарку, високого рівня їх концентрації на крупних підприємствах сприяли перетворенню Донбасу в найбільший промисловий регіон країни.

В 20-і роки, роки непу, незважаючи на великі труднощі, Донбас зробив чималий крок у відновленні й розвитку важкої промисловості. І хоч офіційних рішень про ліквідацію нової економічної політики ніколи не було, її загибель стала неминучою, побічним результатом прийняття і впровадження серії рішень про індустріалізацію, які в умовах обмеже-

ної "радянської демократії" переростали у жахливе беззаконня. Жителі Донбасу зіштовхнулись з масовими репресіями, очевидно, найранніше. У 1928 році з'являється "шахтинське діло", інші подібні "діла". Така політика гальмувала зростання промисловості, калічила долі людей.

Колективізація, розкуркулення, інші репресивні дії, впровадження паралельної пісенної субкультури з ідеологічними соціалістичними стандартами вплинули на народну поетичну пісенність і призвели до того, що з другої половини 20-х років вона фактично припиняє продуктивний розвиток і поступово переходить до фольклорної спадщини.

Д р у г и й р о з д і л "Феномен "робітничої пісні" складається з трьох підрозділів і розпочинається оглядом фольклористичних джерел про пісенну творчість робітників, розпочинаючи з часу становлення цього пласта народної культури.

Він дозволяє визначити домітанту у підходах до вивчення пісенної народної творчості новітньої доби на загальнотеоретичному рівні і того місця, яке посідають в ній пісенні новотвори робітничого середовища.

У першому підрозділі "Формування пісень робітників" подається історіографічний огляд фольклористичних досліджень з теоретичних питань виникнення пісенних новотворів робітничого середовища, розглядається полеміка навколо питань функціонування народної творчості в нових умовах, питання взаємовпливу усної народної і писемної традицій, співвідношення колективного й індивідуального.

До пісенних новотворів робітників кінця XIX ст. тематично наближаються заробітчанські пісні. В них оспівується відхід на колективні заробітки на чужу сторону до панських економій, тоді як праця наймитів і відображення її в піснях носила більш індивідуальний характер.

Певну увагу питанням поетики і соціального функціонування фольклору робітничого середовища приділили такі вчені, як П.В.Киреєвський, І.Я.Франко, М.П.Гайдай, В.М.Перетц, І.Я.Львов,

В.О.Міхневич, М.П.Драгоманов, В.М.Гнатюк, Ф.М.Колесса, Д.І.Яворницький, І.І.Манжура, В.П.Анікін, В.І.Муравйов, С.Й.Грица, О.І.Дей, Н.С.Шумада, О.І.Нутріхін, В.Г.Базанов, О.Б.Алексєєва, В.П.Кругляшова, О.Л.Димшиць, П.М.Соболев, О.Н.Лозанова, П.Г.Ширяєва, В.І.Чічеров, Г.М.Новікова, Н.С.Поліщук, О.І.Лазарєв, М.Г.Китайник, С.Г.Лазутін, К.Є.Сергєєва, Л.К.Вахніна та ін.

У другому підрозділі "Пісні літературного типу в фольклористиці" з'ясовується поняття "пісні літературного типу" (яке ввела в науковий обіг Н.І.Савушкіна) у зіставленні з поняттям "пісні літературного походження". Народна пісенна творчість новітньої доби має широкий тематичний спектр, охоплює різні соціальні верстви суспільства, генетично сягає традиційної пісенної творчості, у всякому разі, охоплює два століття. Виходячи із суті поняття, аналізуючи фольклористичні праці Я.І.Гудошникова, Н.П.Зубової, Н.П.Колпакової, можна виділити наступні періоди в розвитку наукових поглядів на пісні літературного походження і, зокрема, на пісні літературного типу:

Перший період охоплює час близько до середини 90-х років XIX ст. Його помітною рисою є перевага практичної діяльності по збиранню пісень. У трактуванні зібраного матеріалу характерне наростання боротьби між захисниками "старої" і "нової" пісні. Це епоха пісень літературного походження в тому смислі, що вони мають першоджерело тексту в народній пісенній традиції, з одного боку. З іншого - з'являється все більше пісень, фольклорних за побутованням, але літературних за формою, таких, що зберігають близькість до авторської лірики.

Другий період, умовно виділений в розвитку пісень літературного типу, - це кінець XIX - початок XX століття. Він найменш вивчений у фольклористиці. В цей час продовжують жити пісні попередніх періодів, зазнаючи суттєвих змін, разом з ними виникають і розвива-

ються "нові" пісні: міські, які зветься ще "найновішими" або "пізними". Нинішньою наукою цей пласт фольклору вважається перехідним від традиційної до сучасної народної творчості.

Наприкінці XIX - початку XX століть відбуваються глибокі зміни в характері побутування традиційної пісенності, які відбилися на стилістиці, композиції, змістові народних пісень. Процес контамінування текстів співвідноситься дослідниками з руйнуванням традиційної жанрової системи. Безперечно, що на початку XX ст. фольклористика пішла шляхом широкого вивчення пісень літературного походження в аспекті взаємовпливу народної і літературної поезії.

Третій період життя пісень літературного типу починається приблизно в 20-і роки нашого століття; для нього характерне не розширення, як це було раніш, а поглиблення кола проблем, пов'язаних із фольклором цього періоду загалом, та з новими нашаруваннями в пісенності зокрема. Знов гостро постало питання про авторство народних пісень, співвідношення колективного та індивідуального начал.

Третій підрозділ "Принципи систематизації і класифікації пісень літературного типу" присвячений розгляду різноманітних класифікаційних систем пісень літературного типу, починаючи з XIX сторіччя. Поряд з народними класифікаціями, в основі яких був принцип структурної будови (характерні для ранніх збірників пісень М.Д.Чулкова, М.Львова) намітилось групування пісень за їх тематично-стильовими, функціональними ознаками.

На початку XX століття при виданні збірників народних пісень у фольклористиці намічено ряд принципів виділення пісень до різних груп: жанровий, музичний, етнографічний, тематичний і соціальний. Така строкатість засвідчувала, з одного боку, різносторонній підхід до народної пісні, обумовлений її поліфункціональністю, - з іншого, недоліком було те, що в збірниках, як правило, при їх систематизації

змішувалось кілька принципів. Це призводило до того, що порушувався логічний підхід до класифікації: одні й ті ж пісні могли входити не до одного, а до двох, або трьох розділів (це у подальшому вплинуло на те, що жанри пісень літературного типу різними вченими вміщувалися в різних рубриках. Інколи романс ототожнювався з баладою, або й обидва жанри об'єднувалися в групу "міщанських" пісень тощо).

Згідно з основним принципом соціологічної класифікації В.Я.Проппа, С.Г.Лазутіна, Н.П.Колпакової, В.І.Єрьоміної сучасна фольклористика прагне врахувати ідейно-тематичну і художньо-естетичну своєрідність пісень робітників, обумовлену історико-функціональними факторами, але й тут здійснення групування народної пісенної лірики на єдиних засадах зустрічається з великими труднощами, обумовленими поліфункціональністю народних пісень, явищем так званої дифузії жанрів.

У третьому розділі "Тематична і жанрова своєрідність пісень робітничого середовища Донбасу" автор прагне з'ясувати природу варіативності пісенних новотворів робітників. Враховуються при цьому вихідні дані і висновки праць О.І.Лазарєва, В.П.Анікіна, Н.С.Поліщук, Ю.Самаріна, В.Бірюкова, О.В.Пяковського, М.П.Гайдая, М.О.Грінченка, В.Білецької, О.В.Юнова, Т.М.Акімової та ін.

Полемізуючи з О.Б.Алексєєвою і О.І.Лазарєвим стосовно природи варіювання пісень робітників, зокрема шахтарських пісень, автор спростовує розповсюджену думку про те, що, нібито, найранніші записи шахтарських пісень здійснені в 30-х роках на Уралі Ю.Самаріним і В.Бірюковим, та що пісні робітників функціонували в о д н о м у, дуже рідко, в д в о х варіантах.

Автор вводить в науковий обіг польові науково ґрунтовні записи варіантів шахтарських пісень, здійснених в 20-х роках О.В.Пяковським, М.П.Гайдаєм, М.О.Грінченком, які зберігаються в рукописних фондах

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. Зокрема, в 1923-1925 роках під час поїздки до Донбасу О.В.Пясковський записав дев'ять варіантів "Пісні коногона" і десять варіантів "На донской земле привольной" [ф. 26, од. зб. 30, арк. 5-17]. М.П.Гайдай в 1930 році записав у Донецьку п'ять варіантів "Пісні коногона" [ф. 8, од. зб. 17, арк. 3-9], М.О.Грінченко записав у 1926 році варіанти шахтарських пісень у м.Красний Луч [ф. 36, од. зб. 346, арк. 113-115].

Сучасні дослідники наштовхуються на численні записи, відмінності у варіантах яких спостерігаються не лише на рівні окремих рядків, розгорнутих формул, але й на рівні словесних блоків, композиційних фрагментів. Виконавець не вчить напам'ять пісню, він користується лише композиційною структурою і формулами, від мінімальних до розгорнутих. Нема потреби запам'ятовувати якийсь канонічний текст. В момент виконання співак, відтворюючи пісню, так би мовити, творить.

В ранній пісенній творчості робітників не відбувалося різкої заміни традиційної поетики на літературну. Вплив літературної традиції на народну став суттєвішим у першій, і особливо у другій половині XIX століття, коли естетичні критерії виконавців пізніх пісень змінюються. Гармонія традиційної лірики, коли світ почуттів і природи був органічним, змінюється ворожим ставленням до людини навколишнього середовища. У добу становлення робітничого фольклору до цих пір невідомий технічний "знавісний" світ обрушився на ще селянську свідомість робітника. Відбулася трансформація життєвих уявлень про навколишній світ. Людина прив'язана до виробництва, шахти, і, вбачаючи у ній свою загибель, знає, що ніколи від шахти їй не відірватися. Тому "зайва" деталізація не є зайвою, вона виражає становлення нової, переосмисленої "естетики", того, що постійно оточує людину, що міцно пов'язане з світом почуттів, переживань. Ранні робітничі "пісенки-

картинки" не "примітивні" у художньому відношенні, це інший рівень художності, інше, трансформоване усвідомлення людиною себе у цьому світі.

В деяких піснях, опублікованих в збірниках О.В.Іонова і О.В.Пясковського, майже нема відмін. Це і пісня "Дума углекопа", і "Пісня котлочиста", і "Пісня о шахтерках". Інколи спостерігаються лише незначні текстові варіації. До таких, наприклад, належить пісня "У клети" (у О.В.Пясковського - "Вот вспыхнуло утро"). Такі ж пісні, як "Пісня коногона", "Гибель коногона", "На макеевской степи", "До свиданья, белый свет" розглядаються нами разом з їх версіями і варіантами, опублікованими в інших збірниках.

Проаналізувавши подані варіанти шахтарських пісень, ми дійшли висновку, що більшість цих пісень була широко розповсюджена в шахтарському середовищі. У варіантах спостерігаються наступні явища: скорочення вступу (іноді закінчення); поява нового вступу або нового закінчення; контамінація. Таким чином, можна стверджувати, що шахтарські пісні зазнавали у побуті перманентних трансформацій, причому у цьому процесі відбувалися дві тенденції: збереження традиційної основи твору і розхитування цієї традиції, оновлення естетичних критеріїв новотворень.

У д р у г о м у підрозділі "Формульність ліричної пісні шахтарів" після огляду цього аспекту поетики пісні в роботах Т.М.Акімової, В.М.Сидельнікова, Р.Р.Гельгардта, торкаючись праць О.Т.Хроленка, Є.Б.Артеменко, Г.І.Мальцева, автор розглядає поетику народної ліричної пісні робітників як систему, яка має свої основні втілення - біноми, асоціативні ряди і блоки. Стрижнем більшості блоків є асоціативні ряди, кожний з яких становить єдність (багаточлен) біномів. Відрізок пісенного тексту, який поєднує ознаки текстоутворюючої і композиційної одиниці, є композиційним фрагментом.

2.1. Мікроситуації, теми, мотиви-дії, біноми, асоціативні ряди (А.Р.)

В шахтарських піснях, записаних в 20-х роках О.В.Пясковським (Пясковський А.В. Коллективная пролетарская поэзия: Песни Донбасса. - М.;Л.: Гослитиздат, 1927. - 200 с.), М.П.Гайдаєм, В.Білецькою (Білецька Віра. Шахтарські пісні // Етнограф. вісник. - 1927. - Кн. 5. - С. 50-71), М.О.Грінченком, і в 30-50-х рр. О.В.Юновим (Песни и сказы Донбасса / Сб. А.В.Ионова. - Сталино: Донбасс, 1960. - 345 с.), можна виділити ряд типових мікроситуацій. Перша мікроситуація - "підготовка і робота в шахті". Центральне місце тут займають мотиви-дії важкої виснажливої праці в шахті. Подробиці професійних особливостей роботи перемежуються з порівнянням шахти з тюрмою, каторгою.

В безмолви жутком, как в мрачной тюрьме,

Работаю в шахте сырой...[Пясковський, С. 86; 97, Дума углекопа].

В шахте работал сегодня не мало

Вылез я грязный, как бес [Юнов, С. 119, Песня шахтера-холостяка].

Наступна мікроситуація - "прощання". В шахтарських піснях прощання може виступити і як формульна категорія. Зустрічаючись у багатьох піснях, вона найчастіше символізує прощання з життям, з світлом, відрив від звичного світу, заглиблення в темряву, небуття і врешті-решт - смерть.

Шахтер в шахту опустился,

С белым светом распростился.

"До свиданья, белый свет!

Я вернуся или нет..." [Юнов, С. 120, До свиданья, белый свет].

Наступна мікроситуація - "смерть шахтаря". Вона втілена найвиразніше в міському романсі "Песня коногона" на формульному рівні ключових мотивів-дій, які мають чітку композиційну побудову.

Однією з менш поширених мікроситуацій є ситуація "розмова з

батьками". Вона спостерігається в шахтарських піснях як відголосок селянського побуту. Шахтарями ставали колишні селяни, тому включення до пісні селянського мотиву є цілком природнім.

Часто зустрічається в шахтарських піснях і ситуація "розмова між шахтарями". Це, в основному, розмова між тормозними, саночниками, цебровими і інш. Вона передає умови побуту, скарги на виснажливу роботу в шахті, відображає специфіку праці.

"Вы, бадейные, не спи,

Воротные, не дреми" [Іонов, С. 119, Шахтерська жизнь проклята].

Важкі умови побуту і праці, постійна нестача грошей, злидні робітників також знайшли своє відображення в мікроситуації "шахтар у шинку" або "повернення з шинку". Загалом ця ситуація виділяється з ланцюга "робота - субота (розрахунок) - шинок". В деяких піснях відсутня перша або друга ланка цього ланцюга, але вони мають на увазі.

А в субботу в шесть часов

Получил получку я,

А вторую получу -

С тобой, Дунька, прокучу [Пясковський, С. 100, Суббота].

Наведені мікроситуації є основними одиницями, за допомогою яких будується текст. І якщо в традиційній пісенній ліриці мова йде про відтворення тексту в момент виконання, то в "новому" фольклорі можна говорити про його варіювання за допомогою компонування словесних формул, текстотворюючих блоків, мікроситуацій.

2.2. Мікрорівень поетики. Порівнюючи пісні раннього періоду з піснями із збірника О.В.Іонова, можна помітити, що ранні пісні є менш досконалими за формою і художньою технікою.

Віршові розміри пісень, що побутували в регіоні, відповідають розмірам загальновідомих в той час пісень. Таких, як "Чайка", "Умер,

бедняга, в больнице военной", "Стенька Разин" та інші.

3. Міський романс у творчості шахтарів. Однією з найпопулярніших пісень робітників була "Песня коногона", яка виявляє найбільш характерні тенденції у розвитку засобів утворення пісень початку ХХ сторіччя. Якщо в традиційній пісні дія або почуття розвивається послідовно від рядка до рядка, то у романсі подібний рух відбувається від куплета до куплета, кожному з яких відводиться визначена роль у смисловому цілому всього твору. Романс засвоює силабо-тонічну систему віршування, найбільш розповсюдженим стає книжний чотиристопний ямбічний розмір з парною або перехресною римою, спостерігається і оновлення змісту. Події в "Песне коногона" важливі не самі по собі, вони типові і загальновідомі шахтарям, - вони важливі у плані передачі драматичних ситуацій і почуттів, обумовлених умовами шахтарського життя. При відносній стабільності текстів цього романсу фабульна основа співпадає з сюжетною в тій частині, яка базується на ключових мотивах-діях: "кінь мчить", "вигук-застереження з мотивування", "вагон забурився", "коногон потрапляє під вагон", "риторичний оклик-запитання", "прощання". До катастрофи дія розвивається в логічній послідовності, з точною деталізацією у формулах. Після - відносно вільне варіювання, але ключові мотиви-дії і тут зв'язані риторичним запитанням і прощанням.

4. Поетика частушок робітників. Найбільш розповсюдженим пісенним жанром серед донецьких робітників була частушка. Але при цьому частушки і пісні робітників володіють рядом специфічних особливостей. Багато частушок робітників входило до складу сюжетних пісень. З часом структура пісні розпадалася на окремі куплети, багато з яких поступово ставали самостійними одиницями. Наприклад, можна назвати пісню "Нет, ребяташки, трудней", надруковану в свій час Г.І.Успенським. Її варіанти зустрічаємо в різних збірниках. У

О.В.Пясковського перші чотири рядки вже виступають в якості самостійної частушки.

Нет, ребяташки, трудней,

Чем работа шахтарей.

Шахтер рубит, шахтер бьет,

Под землею ход ведет [Юнов, С. 127].

Основним поетичним джерелом для частушки послужила побутова необрядова пісня частого ритму. З цих пісень до частушки перейшла велика кількість мотивів, образів і поетичних виразів. Частушка брала від інших видів народної поезії те, що їй підходило, що відповідало її природі. Вона не замінила собою інший пісенний жанр, нічого не зруйнувала в ліричній народній поезії. Але вона увібрала чимало засобів художнього зображення від традиційних жанрів, переосмислила деякі їх елементи відповідно до власної специфіки, затвердила свою характерну поетичну форму, співвідношення колективного і індивідуального.

Поетичний зміст частушки характеризується загостреною увагою до сучасності, узагальненням, афористичністю, різноманіттям оцінок, явищ, психологізмом. Основними персонажами ранньої частушки (90-і роки XIX століття - 20-і роки XX століття) є молодь. У наш час частушка як жанр перейшла у культурну спадщину. Численні наслідування частушечної форми, літературно заримовані куплети самодіяльних авторів, естрадні куплети не можуть бути віднесені до народної частушки. Традиційна частушка використовується як матеріал для сучасних переробок. Справжня народна частушка як жанр може існувати тільки в атмосфері живого побутування, коли носії фольклору живуть поетичним життям в момент виконання, коли у фольклорному процесі багатий арсенал формул, прийомів самовідтворюється і відбиває як загальнолюдські цінності, так і нові реалії життя.

ВИСНОВКИ. Поетика ранніх пісень робітників тісно пов'язана з формульною поетичною традицією селянського фольклору. Однак вже на цьому етапі формувались елементи нової художньої системи, оскільки зміни ідейно-естетичних засад детермінували поступову трансформацію форм поезики і стилю. Новий зміст пісень робітників починає диктувати нову форму, стає критерієм визначення особливостей твору.

Переважає тенденція до посилення оповідного елементу, монологічної форми тексту. "Стара" пісня трансформується, переосмислюється, поповнюється новими реаліями. На її ґрунті та на ґрунті проникнення в народну свідомість авторської пісні виникають твори нового часу: пісні літературного типу, міські пісні, пісні-романси. Їх своєрідність знаходить вияв у різних засобах втілення поетичного змісту. Пісня тяжіє до узагальнення, романс - до індивідуалізації.

В пізній пісенній творчості фольклорне мислення зімкнулось з літературним. Народилась фольклорна модель, вона проявилася і в прозі, і в драмі, але найбільш яскраво - в пізній баладі і пізній ліричній пісні.

Нова пісня, орієнтуючись крім традиційної поезики також на літературну, конкретизує, деталізує особисту основу (не як індивідуальність в літературі) через вчинок, через ланцюг умов, які можуть бути пристосовані до окремої людини.

Значна частина варіантів становить собою творчі к о н т а м і н а ц і ї. В шахтарських піснях ми виділили кілька найхарактерніших мотивів, мотивів-дій (мікроситуацій), які в залежності від конкретної ситуації, складу слівочого колективу втілюються в пісню з к о н к р е т - н и м с ю ж е т о м.

Пісні шахтарів не становлять винятку щодо характеру побутування, варіювання, співвідношення в них колективного й індивідуального начал, багато які з них записані в численних варіантах О.В.Пясков-

ським, О.В.Іоновим, М.О.Грінченком, М.П.Гайдаєм.

Джерельна основа цих пісень неоднорідна: окремі формули запозичені з книжної поезії, міського романса, народних балад. Елементи поетики цих творів впливають на формування поетики пісень робітників, - від актуалізації - до формування нового своєрідного пласта пісенності робітників. В них примхливо поєднане книжне і народне, з перевагою першого в 20-х роках. З кінця 20-х років шахтарські пісні переходять до народної поетичної традиції і в записах 30-х - 50-х років ХХ століття використовуються як усталені зразки з вільним варіюванням не тільки на рівні словесних блоків, композиційних фрагментів, але й на рівні поетичних формул.

І, найголовніше, всі ці варіанти співіснують одночасно. Вони утворили нову художню якість.

Пізня пісенна творчість - це організована система. На окремих сюжетах ми простежили, як за рахунок контамінації виникає розгорнутий сюжет: поєднання окремих блоків варіантів формує новий твір з усіма атрибутами фольклорної пісні. Як і в традиційній ліриці, формули-кліше, формули-блоки стають єдиним цілим. Їх структуру, витoki можна простежити на іншому, вищому рівні, де взаємодіють літературні та фольклорні традиції.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Добрые дела не исчезают: Фольклорный сборник / Петр Тимофеев. - М.: Молодая гвардия, 1987. - 143 с.

2. Частушки / Сост., вступ. ст., подгот. текстов и коммент. Ф.М.Селиванова / П.Тимофеев. - М.: Сов. Россия, 1990. - Б-ка русского фольклора; Т. 9. - № 920, 1162, 1262, 1811, 2332, 2530, 2672, 3066, 3413, 3598, 2703, 4006, 4139.

3. Песенный репертуар рабочих Донбасса 1921-1925 годов / Русский фольклор: проблемы изучения и преподавания: Материалы межрег. науч.-практ. конф. 24-27 сент. 1991. - Тамбов, 1991. - Ч. 3. - С. 50-52.

4. Вариативность и сюжетосложение позднего песнетворчества в интерпретации современной фольклористики / Целостность художественного произведения и проблемы его анализа и интерпретации: Тезисы конф. 13-16 окт. 1992 г. / Отв. ред. М.М.Гиршман. - Донецк: ДонГУ, 1992. - С. 47-48.

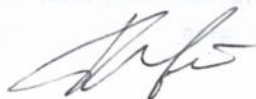
5. "Нетрадиционные" формулы в поэтике позднего песнетворчества рабочих / Тезисы докл. вуз науч. конф. проф.-преп. состава по итогам науч.-исслед. работы: филол. науки / Ред. кол. В.Д.Калиущенко, Е.С.Отин и др. - Донецк: ДонГУ, 1995. - С. 70.

6. Принципы жанрообразования в рабочих песнях начала XX века / Тезисы докл. вуз. науч. конф. проф.-преп. состава по итогам науч.-исслед. работы: филол. науки / Ред. кол. В.Д.Калиущенко, Е.С.Отин и др. - Донецк: ДонГУ, 1995. - С. 71.

7. Вопросы индивидуализации и рейтинговая система при изучении поэтики позднего песнетворчества на I курсе у филологов / Тезисы докл. вуз. науч. конф. проф.-преп. состава по итогам науч.-исслед. работы: философия, педагогика / Ред. кол. В.Д.Калиущенко, Е.С.Отин и др. - Донецк: ДонГУ, 1995. - С. 63-64.

8. Традиции песенной лирики XVIII века и городской романс / XVIII век: язык, жанр, стих: Сб. статей / Отв. ред. Л.Т.Сенчина. - Донецк: ДонГУ, 1996. - С. 47-53.

9. Збирачеві міського фольклору: науково-методичні рекомендації / Уклад П.Т.Тимофєєв. - Донецьк: ДонДУ, 1996. - 12 с.

А н н о т а ц и я

Тимофеев П.Т.

Песенный фольклор рабочей среды Донбасса (на материале записей 20-х гг. XX ст.)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07. - фольклористика. Киевский университет имени Тараса Шевченко. Киев, 1996.

Защищается рукопись, содержащая исследование формульной природы вариативности песенного творчества рабочих Донбасса, анализируются процессы, которые происходят на макро- и микроуровнях поэтики. Теоретические обобщения включают сопоставительный анализ песенных фольклорных текстов Уральского региона. Вводятся в научный оборот архивные материалы полевых записей вариантов шахтерских песен Донбасса, сделанных в 20-е годы А.В.Пясковским, М.П.Гайдаем, Н.А.Гринченко.

Устанавливается жанрово-тематическое своеобразие шахтерских песен периода позднего народного песнетворчества.

Ключевые слова :

вариант, сюжет, рукописный материал, региональная традиция.

S U M M A R Y

Peter T. Timopheev

Song Folklore of working environment of Donbass (it is based on the recording material of 20-th of XX century)

Thesis for Candidate of Philology Degree, speciality 10.01.07. - Folklore Study. University of Taras Shevchenko. Kyiv, 1996.

The present manuscript contains the research of formulation of a nature versions of songs selonging of the workers of Donbass, it includes the analysis of the processes which are found on the macro- and micro levels of poetics. The theoretical integrations include the comparison analysis of the song folklore texts of Ural region. Archival materials of field records of variants miner's Donbass' songs, making in 20-th by A.V.Pyaskovsky, M.P.Gayday, N.A.Grinchenko are taken into scientific account.

Genre and thematic peculiarity miner's songs of the late period of Folklore is established in the present manuscript.

Key words:

Variant, plot, a hand-written material, regional tradition.

As 32.252

441357

AB 35.995

Peter T. Tappin

Song Folks of varying eras of Debussy (1862-1918) in an recording studio of 20th or 21st century)

Thesis for Certificate of Musical Theory, Specialty M.S.T.,
Florida State University on June 25, 2004, 1995

The present manuscript contains the research of formalized of a
series of 10 song samples of the 19th c. Debussy, it includes
the analysis of the structure which are found in the music and their
uses in relation to the structure of the lyrics inside the complete
analysis of the song lyrics to give a more complete. Archived material to
find records of the 19th c. Debussy songs, making it 20th by
A. V. (19th c. Debussy), and other sources are taken into scientific
study.

There are also the results of a study of the late period of
Debussy's music in a recording studio.

AB 35.995

AB 35.995